

СУЧАСНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ЗЛОЧИННОСТІ

Поняттям злочинності в літературі, а також у повсякденному житті відносно оперують не тільки юристи, а й представники будь-яких інших професій і спеціальностей, домогосподарки і пенсіонери, учні і студенти, й усі вони однакові в тому, що це поняття описує деяку сукупність злочинів і є узагальнюючим, таким як «ліс» по відношенню до окремих дерев або ж поняття «населення» по відношенню до окремих індивідів, які проживають у тому чи іншому населеному пункті тощо. При цьому майже кожен з нас усвідомлює, що поняття «злочинність», як і інші узагальнюючі поняття, визначає не лише суму якихось одиничних понять (у нашому випадку злочинів), але й якісно нове утворення, а саме: систему, що відрізняється цілісністю своєї структури, певним взаємозв'язком і взаємозумовленістю своїх структурних елементів, новими властивостями та якостями порівняно з окремими злочинами, що її складають. Тому поняття «злочинність» і «злочини» або навіть «конкретна кількість злочинів», що входять до складу злочинності, не є ідентичними або рівнозначними.

Злочинність як система – це вже якісно нове й стійке інтегративне утворення, що не є лише механічною сумою злочинів, що її складають, і не є механічною сукупністю певних складників [1, с.174–175]. Головною ознакою цілісності злочинності як системи є поява в неї нових інтегративних властивостей, відсутніх в окремих її елементів – злочинів. Ці нові інтегративні властивості злочинності на сьогоднішній день досліджені ще явно недостатньо, а серед них й одна з найголовніших – це закономірний характер злочинності, дослідження якого має значне і теоретичне, і практичне значення [2, с.8–21]. Загальній постановці питання про необхідність вивчення сучасних закономірностей розвитку злочинності і присвячена дана стаття.

Одиничний злочин, як відомо, має випадковий чи спонтанний характер, на відміну від нього злочинність – це вже передусім явище, підпорядковане певним закономірностям розвитку. Про закономірний характер злочинності на практиці свідчать можливості її моделювання та прогнозування на порівняно невеликих (в історичному плані) проміжках часу на основі вивчення її нинішніх і колишніх показників, виявлення закономірностей їх розвитку та екстраполяції цих закономірностей на майбутнє. Можна припустити, що при об'єднанні окремих злочинів у злочинність випадковий характер кожного з них при взаємодії з випадковим характером інших злочинів якимось чином нейтралізується, тому нове утворення, яке ми матимемо у результаті такого об'єднання, перестає бути випадковим і набуває певного закономірного характеру. Останній не залишається постійним і з часом змінюється або може певним чином змінитися.

Слід погодитися з думкою В.В.Лунеева про те, що статистика злочинів, з яких складається поняття злочинності, при всій її відносності й навіть переключеності (внаслідок існування латентної злочинності й різного під-

ходу до обліку і реєстрації даних про вчинені злочини в різних регіонах), разом з тим, як свідчить закон великих чисел, є високо репрезентативним кількісним утворенням, оскільки має масовий характер і «виробляється» консервативною та інерційною правоохоронною системою, що працює приблизно з однаковими помилками і перекрученнями, національними, регіональними та іншими особливостями. Тому, наприклад, річні рівні врахованої злочинності, що неповно відбивають фактичні сучасні кримінологічні реалії, узяті за багато років, адекватно передають головні тенденції та закономірності динаміки злочинності та її розподілу [3, с.4–10]. І саме тому, незважаючи на так звані «шуми», «завади» і викривлення поточних даних про показники злочинності за конкретний проміжок часу, ми разом з тим з достатнім ступенем точності можемо встановити головні закономірності зміни стану злочинності за цей же проміжок часу, якщо він не є надто малим [4, с.35–48].

Геніальний здогад у зв'язку з цим зробив К.Маркс, він писав: «...злочини, узяті у великому масштабі, виявляють, за своїм числом і своєю класифікацією, таку ж закономірність, як і природні явища...» [5, с.532]. Уперше закономірний характер злочинності був встановлений близько 200 років тому бельгійським математиком А.Кетле. Він був одним із фундаторів наукової правової статистики. У своїй роботі «Про людину та розвиток її можливостей, або досвід соціальної фізики» (1835 р.) він стверджував, що соціальне життя і фізичні явища підпорядковуються законам одного порядку й повинні вивчатися точними методами математичної статистики. А.Кетле довів, що деякі масові явища, у тому числі й злочинність, підпорядковуються певним статистичним закономірностям [6, с.38–64]. Послідовниками А.Кетле було багато вчених і практиків різних країн світу, у тому числі: міністр юстиції Франції Герре, директор статистичного бюро Міністерства юстиції Франції Тард та інші.

У наш час закономірний характер злочинності вважається вже вірогідно доведеним, але ще й досі недостатньо вивченим. Головною закономірністю злочинності визнано її абсолютне і відносне зростання [7, с.17]. Проте це зовсім не означає, що злочинність у будь-який відтинок часу завжди лише зростає. В окремі проміжки часу і в окремих регіонах показники злочинності можуть стабілізуватися й навіть зменшитися. Більш того, нині висловлюється припущення щодо циклічності, чи періодичності таких процесів зростання, стабілізації й скорочення злочинності, що супроводжуються хвилеподібними коливаннями значень кількісних показників злочинності [8, с.11–20]. Але при цьому загальна тенденція злочинності, спрямована на її збільшення, все ж таки зберігається, оскільки після чергових періодів стабілізації та деякого спаду починається таке зростання злочинності, при якому її кількісні показники, як правило, сягають значно більших значень, ніж у попередньому циклі [9, с.94–106].

Гіпотеза про циклічність коливань злочинності на фоні її загального невпинного зростання часом непогано узгоджується із загальнофілософськими теоріями розвитку суспільства, а також із космічними теоріями циклічності та циклічними моделями, наприклад, історичного коловороту по-

дій або циклічними моделями економічного розвитку, прихильниками яких у різний час і в різних країнах (у тому числі й зараз, і в нашій країні) були видатні вчені, які працювали у різноманітних галузях знань – від фізики та математики до економіки, соціології та політології. Це В.І. Вернадський, Дж. Голядстайн, К.де Грін, В.В. Докучаєв, В.В. Ільїн, Н.Д. Кондратьєв, С. Кузнець, К. Манхейм, С.Ю. Маслов, І. Міллендорфер, Н.О. Морозов, К. Перес, В.М. Петров, А.Л. Чижевський, А. Шлезінгер, К.Е. Ціолковський та багато інших [10, с.326–434]. Все це свідчить про те, що згадана гіпотеза має право на існування і знехтувати нею не можна. Необхідно її ретельно перевірити, а в разі підтвердження – надалі розвинути і поглибити.

Разом з тим існують принципові труднощі щодо достатньої та репрезентативної перевірки як суті цієї гіпотези, так і її природи та генезису на великих відтинках часу, що можуть порівнюватися з історичними епохами. Ці труднощі зумовлені тим, що за тривалі періоди часу можуть неодноразово змінитися кримінальні закони, крім того, може змінитися і практика їх застосування за рахунок зміни, наприклад, структури чи функціонування правоохоронних органів. Все це неминуче призведе до перекручення кримінальної статистики, у тому числі може стати головною причиною чи джерелом окремих хибних або удаваних, штучних циклічних змін або хвилеподібних коливань злочинності за даними цієї перекрученої кримінальної статистики.

Непрямим підтвердженням цього є хвилеподібні коливання кримінальної політики, що спостерігаються на тривалих історичних періодах, коли кримінальна відповідальність і заходи кримінально–правового впливу то множилися, ставали більш тяжкими і жорсткішими, то пом'якшувалися і демократизувалися, і навпаки, що відповідало тією чи іншою мірою циклічним хвилеподібним коливанням громадської думки і загальної терпимості населення до окремих видів злочинів і злочинності в цілому [11, с.115–138]. Так чи інакше закономірний характер розвитку злочинності сьогодні є безсумнівним. Дискусійними є тільки конкретні теорії, що описують зміст та характер тих загальних закономірностей, які властиві злочинності як складнодинамічному явищу і процесові у певній державі й на тому чи іншому історичному відтинку її розвитку.

Солідаризуючись з І.М.Даньшиним, зазначимо, що закономірності розвитку злочинності є похідними від загальних законів розвитку природи і суспільства [12, с.12–24]. Практика свідчить, що вони існують реально, можуть і повинні бути науково дослідженими для подальшого поглиблення вивчення стану і сучасних закономірностей розвитку злочинності та її наукового прогнозування з метою ефективного контролю і попередження. Необхідність такого дослідження для України не тільки не втратила сьогодні своєї актуальності, але й набула ще більшого теоретичного і практичного значення в нових соціально–політичних, господарсько–економічних, правових, морально–етичних та інших умовах становлення України як суверенної і правової держави.

Список літератури: 1. Див.: Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность. М., 1969. 2.Багрий–Шахматов А.В. Преступность. Методические указания для примене-

ния системного и вероятностного методов исследования. Ленинград–Красноярск, 1978. 3. Лунеев В.В. Тенденции преступности: мировые, региональные, российские // Государство и право. 1993. № 5. 4. Аванесов Г.А. Криминология. Прогностика. Управление. Горький, 1975. 5. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-е изд. Т. 8. 6. Кетле А. Социальная физика или опыт исследования о развитии человеческих способностей // Известия Киевского коммерческого института. К., 1911–1913. 7. Лунеев В.В. Преступность XX века: Мировой криминологический анализ. М., 8. Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та криминологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко–математичних методів). Навчальний посібник. К., 1997. 9. Петров В.М. Эта таинственная цикличность / Число и мысль. М., 1986. Вып. 9. 10. Вернадский В.И. Избранные труды по истории науки. М., 1981. 11. Саркисова Э.А. Роль наказания в предупреждении преступлений. Минск, 1990. 12. Данышин И.Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия. К., 1988.

Надійшла до редколегії 26.06.03